

Colecția PARADIGME
Coordonator: GHEORGHE PERIAN

Editor: MIRCEA PETEAN
Coperta: CRISTIAN CHEȘUȚ

Alin SESERMAN

**ȚĂRĂNISMUL
și
CREȘTIN-DEMOCRAȚIA
ROMÂNEASCĂ**

Carte apărută cu sprijinul Consiliului Județean Bistrița-Năsăud
prin Biblioteca Județeană „George Coșbuc” Bistrița-Năsăud.

© Editura Limes, 2016
Str. Castanilor, 3
407280 Florești, jud. Cluj
Tel./fax: 0264/544109; 0723/194022
Email: edituralimes2008@yahoo.com
www.edituralimes.ro

ISBN 978-606-799-009-6

LIMES
2016

Cuprins

Argument.....	7
I. Contextul istoric.....	9
I.1. Societatea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX	9
I.2. Evoluția regimului agrar în România secolului al XIX-lea	15
I.3. Primele mișcări politice, premise în apariția țărănismului.....	23
I.4. Mișcarea politică din Transilvania.....	27
II. Curente ideologice ca premise în apariția țărănismului.....	31
II.1. Sămănătorismul.....	35
II.2. Poporanismul.....	40
III. Formarea Partidului Național-Țărănesc și evoluția doctrinei	50
III.1. Formarea Partidului Țărănesc	50
III.2. Formarea Partidului Național-Român.....	55
III.3. Realizarea fuziunii și crearea Partidului Național-Țărănesc ...	59
III.4. Programul și doctrină politică	65
III.4.1. Programul și doctrina țărănistă în perioada 1918-1926...	65
III.4.2. Doctrina țărănistă în perioada 1926-1947	76
IV. Viziunea țărănismului asupra economiei românești.....	94
IV.1. Agricultură	94
IV.1.1. Starea agriculturii românești	94
IV.1.2. Reforma agrară.....	101
IV.1.3. Viziunea PNTȚ asupra agriculturii.....	104
IV.1.4. Mica gospodărie țărănească.....	113
IV.1.5. Cooperația.....	125
IV.2. Industria.....	140
IV.2.1. Starea generală a industriei românești.....	140
IV.2.2. Conceptul de industrializare în ideologia țărănistă.....	144
IV.2.3. Dirijism și etatism	156

V. Țărănismul.....	167
V.1. Partidul Țărănesc – partid de clasă.....	172
V.2. Țărănismul și democrația rurală.....	180
V.3. Statul național-țărănesc.....	187
V.3.1. Statul național-țărănesc în viziunea lui Constantin Rădulescu-Motru	194
V.3.2 Țărănismul în viziunea lui Ion Mihalache.....	207
VI. Țărănismul și creștin-democrația	214
VI.1. PNȚCD după 1989	214
VI.2. Fundamente ale creștin-democrației europene.....	219
VI.2.1. PNȚCD – partid creștin-democrat.....	222
VI.2.2. Dreptatea socială în concepția țărănismului și a creștin-democrației	232
VI.2.3. Democrația țărănistă și viziunea creștin-democrată	242
Bibliografie	257

Argument

Lucrarea a avut în vedere studierea doctrinei țărăniste, identificarea locului ocupat de țărăniști în procesul de democratizare a țării, pe durata întregii perioade interbelice și în primii ani de după 1989 și, de asemenea, legătura dintre țărănism și creștin-democrația românească, din perspectiva filosofiei politice.

Este o lucrare interdisciplinară, de filosofie, filosofie politică, istorie, așa cum la noi au făcut Z. Ornea, Marta Petreu și alții. Instrumentele filosofice sunt folosite pentru a elucida o realitate trecută românească. O cercetare care astăzi se practică la noi și în statele europene, asumată cu toate imperfecțiunile ei și care poate fi îmbunătățită și perfecționată.

Țărănismului, de-a lungul timpului, i s-au aplicat etichete în funcție de simpatii sau antipatii: „ancorat în trecut”, „tradițional”, „făuritor al României Mari”, „agrarian”, „anticapitalist”, „partid de clasă”, „antiindustrial” etc. Realitatea am încercat să o extrag din memorii, însemnări istorice, discursuri, conferințe și din documente publice oficiale. Pe de altă parte, am urmărit stabilirea locului pe care îl ocupă această doctrină politică, contribuția adusă în dezvoltarea ideologiilor politice și, nu în ultimul rând, în viața publică românească interbelică și postrevoluționară.

Partidul Țărănesc a fost format în climatul Sfârșitului Primului Război Mondial, ca un curent politic ce susținea programatic problemele țăranilor români. Sub forma mișcărilor țărănești, curentul s-a dezvoltat treptat, iar organizarea politică a îmbrăcat forme concrete încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea când a fost constituită Partida Țărănească. Partidul a evoluat treptat ca susținător al clasei țărănești, afirmând disponibilitate pentru rezolvarea problemelor din mediul rural și a problemei agrare. Înregistrând un succes neașteptat la primele alegeri, partidul s-a stabilizat și a câștigat legitimitate politică și publică, fapt care a consolidat ideea necesității unui partid care să susțină concret interesele țărănimii. Partidul

Național Țărănesc rezultat din fuziunea Partidului Țărănesc cu Partidul Național care avea rădăcini în Transilvania a conturat o viziune modernă de dezvoltare a societății românești din perioada interbelică și în primii ani de după 1990.

Țărănismul nu a fost o noutate în viața publică românească. Trăsăturile și izvoarele doctrinei le identificăm în mișcările țăranilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în ideile junimiștilor, în curentele de gândire tradiționaliste – sămănătorism, poporanism. Aceste curente au inspirat doctrina țăranistă, care a fost modelată în permanență de teoreticienii partidului, fiind ilustrată și prin faptele liderilor partidului. Personalitățile importante ale vieții publice românești au consolidat ideile și acțiunea politică a partidului. Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Virgil Madgearu, Nicolae Titulescu, Constantin Rădulescu-Motru, D. Gusti, C.I. Parhon, Emil Hațieganu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Agârbiceanu, Constantin Stere, Petre Andrei, Ion Răducanu, Grigore Gafencu, Mihai Ralea, Ernest Ene, Armand Călinescu, Corneliu Coposu, Ioan Rațiu sunt o parte din elita PNT, care a dat sens acestei doctrine.

Pe lângă descrierea cronologică a evenimentelor și a istoriei partidului, care a fost analizată foarte atent de profesorul Ioan Scurtu, am urmărit studierea ideilor și a concepției pe care liderii partidului au imprimat-o doctrinei. Am încercat o analiză dintr-o perspectivă filosofico-politică atât a doctrinei țăraniste cât și a celei creștin-democrate însușite de PNȚCD după 1989, a evoluției gândirii și a conceptelor ce au stat la baza acțiunii politice de dinainte de 1947 și după 1990.

I. Contextul istoric

1.1. Societatea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, până la realizarea Marii Uniri, societatea românească intră pe un trend ascendent de dezvoltare, statul își construiește forme noi de organizare, populația țării are un ritm rapid de creștere, se stabilesc relații economice noi în virtutea dinamicii de dezvoltare europeană. Creșterea populației este de peste 50% în cele șase decenii menționate, nefiind una uniformă între regiunile țării, cu diferențe¹ mari între rural și urban, mediul rural susținând o rată mare a natalității. Are loc o evoluție a tuturor claselor sociale, în urma dispariției clasei marilor boieri, care este înlocuită de marea moșierime. Această moșierime deținea peste o treime din întregul teren arabil al țării, care era cultivat sau era dat în arendă².

Se formează o clasă mijlocie, urbană, constituită din funcționari, profesori, industriași și comercianți, care va înlocui pătura de mijloc de origine străină, compusă din comercianți și cămătari. Noua și marea burghezie se afirmă tot mai mult odată cu expansiunea sistemului bancar, a celui administrativ, a industriei, iar această burghezie va fi larg sprijinită de grupările din jurul familiilor liberale³. Toate aceste segmente ale populației urbane aveau venituri

¹ Buletin statistic general al României, I, 1892, București, 1893, p. 150.

² Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, Ediție îngrijită, note și studiu introductiv de Z. Ornea, Editura Eminescu, București, 1987, p. 314.

³ Gruparea liberală s-a manifestat politic încă din 1848 și susținea realizarea unui program burghezo-radical. În februarie 1867, diferitele grupări liberale s-au coalizat în jurul unui program, care avea la bază Constituția din 1866, iar în februarie 1875 s-a ajuns la alegerea unui comitet al PNL, act ce însemna încheierea procesului de formare a partidului. La conducerea PNL s-au aflat: I.C. Brătianu (1875-1891), Dimitrie Brătianu (1891-1892), D.A. Sturdza (1892-1909), I.I.C. Brătianu

destul de mari pentru a avea un trai decent la nivelul clasei mijlocii⁴. Muncitorimea urbană este formată în special din oamenii de la țară, unde exista o suprapopulare a țăranimii și, totodată, și o lipsă a terenurilor pentru numărul mare de membri din interiorul familiilor. În scurt timp, muncitorimea a ajuns să depășească necesarul de lucrători din industrie în urma migrării masive din zonele rurale. Agricultură rămâne baza economiei, marea majoritate a populației fiind dependentă de pe urma muncii în sectorul agricol. Relațiile agrare sunt tensionate în toată această perioadă între categoriile sociale, țăranii fiind dependenți de moșieri, de arendași lucru care se va perpetua și în perioada interbelică, cauzele de această dată fiind diferite.

Apariția Legii agrare de la 1864⁵, urmată de numeroasele legi apărute în următorii cincizeci de ani, nu vor schimba semnificativ, structural, agricultura, nici raporturile dintre țărani și celelalte clase interesate de pământ. Deteriorarea acestor relații și a situației economice a țăranilor au dus într-un final la acțiuni de revoltă, care s-au transformat în mișcări violente și răcoale. Liberalii și conservatorii, care au dominat politica românească până la 1918, nu au avut o politică clară îndreptată spre țăranime, în general ei reacționând doar la problemele care se iveau în timp, conservatorii

(1909-1927) – (Apud M. Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, 1918-1933, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 55).

⁴ Keith Hitchins, *România. 1866-1947*, Ediția a IV-a, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2013, p. 167.

⁵ Reforma agrară din 1864 a fost o măsură luată de guvernul Mihail Kogălniceanu în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, prin care țăranii clăcași erau eliberați de obligațiile față de boieri și erau împroprietăriți cu pământ. A fost primul pas către începerea procesului de modernizare a statului român și, cu toate că a avut numeroase lipsuri, a rupt legăturile cu economia și societatea de tip feudal.

Țăranii au fost eliberați de sarcinile feudale precum claca, dijma sau podvezile. Loturile au fost distribuite în funcție de numărul de vite deținute. Țăranii urmau totuși să răscumpere terenurile și să achite anual o anumită sumă, timp de 15 ani. Pe de altă parte, legea stabila plata unor despăgubiri către proprietari la prețul pământului de atunci. Terenurile expropriate nu depășeau două treimi din moșie și nu puteau fi vândute timp de 30 de ani decât către comună sau către vreun alt sătean.

fiind reprezentanți ai moșierilor iar liberalii ai orășenimii înstărite. Reprezentanții liberali credeau că noua dezvoltare bazată pe industrializare, pe comerț, va absorbi o bună parte a țăranimii sărace, în paralel ducând o politică de sprijinire a păturii înstărite de la sate.

Această realitate explică în parte rolul pe care țăranimea îl va avea în viața socială pe tot parcursul secolului XX. Societatea românească cunoaște principalele transformări, în același timp cu evoluția socială a satelor românești, evidențiindu-se, în această perioadă, și idei, opinii tot mai vizibile în sprijinul țăranilor, iar aceste mișcări țăărănești îmbracă forme politice de manifestare. Discrepanța tot mai vizibilă privind nivelul de trai și situația socială devine o preocupare pentru marea parte a cărturarilor, a celor prezenți în viața publică, ce au înțeles că se află în fața unei grave probleme sociale. Situația a fost ilustrată foarte sugestiv în operele scriitorilor, poezilor și a pictorilor români ai vremii, George Coșbuc, Alexandru Macedonski, Octavian Goga, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian sunt doar câțiva dintre cei care au exprimat drama țăranului român, alimentând curentul de compasiune locuitorilor satelor românești. Treptat se creează o mișcare pro-țăranistă, al cărei scop urma să fie constituirea unei formațiuni politice care să reprezinte, în special, interesele țăranimii.

După câțiva pași, importanți totuși, din vremea reformelor lui Cuza, a reformelor regelui Carol, votul universal acordat după 1918 schimbă radical filosofia cu privire la atitudinea politicianilor în fața alegătorilor. Politica din cafenelele din București este înlocuită cu cea din satele românești. Lucrul acesta se petrece în același timp cu destrămarea partidelor conservatoare, iar locul lor urma să fie ocupat în mod firesc de altcineva. Aceste partide își fac apariția, cel mai important fiind Partidul Țărănesc, care se autodefineste ca partid al țăranimii. Prin reprezentanții săi, elaborează o serie de idei și principii privitoare la satul românesc, la clasa țăărănească, principii care vor sta la baza unei ideologii care va influența major întreaga politică interbelică a României.

După aducerea regelui Carol în țară, reprezentanții Partidului Conservator⁶ și ai Partidului Național Liberal pun bazele noului sistem politic din România. Este aprobată Constituția, se hotărăște o nouă lege electorală, se formează primele partide politice. Perioada se caracterizează în primul rând prin instabilitate politică, au loc multe dizolvări ale guvernelor în intervale scurte de timp, atât conservatorii cât și liberalii având opinii și interese separate pe legile electorale, pe legile agrare, în privința dezvoltării industriale, asupra intervenției statului în economie. În același timp, din aceste partide s-au desprins mereu facțiuni radicale sau moderate care au influențat diversele schimbări de putere. În ceea ce privește legea electorală, atât conservatorii cât și liberalii doreau ca votul să fie expresia voinței claselor avute, doar în cazul dimensiunii averii având poziții separate, conservatorii fiind susținătorii marii moșierimi, iar liberalii ai burgheziei urbane și rurale, ai industriașilor și comercianților. De la început, reprezentanții acestor formațiuni politice nu au respectat principiile de bază democratice pe care le proclamau, majoritatea populației nefiind reprezentată fie că vorbim de țărănime sau muncitorimea orășenească. Timp de cincizeci de ani, dreptul la vot a crescut foarte puțin, ca număr de alegători, dar în mare măsură a rămas voința celor înstăriți, cu toate că erau și reprezentau o minoritate. Populația a crescut foarte mult în această perioadă în

⁶ Partidul Conservator a fost între 1880 și 1918 una dintre principalele două forțe politice din România, cealaltă fiind Partidul Național Liberal. A fost partid de guvernare timp de 14 ani. A fost fondat pe 3 februarie 1880 în București. Precursorii partidului au fost gruparea politică „Juna Dreaptă” (noiembrie 1868), și intelectualii din jurul ziarului *Timpul* (fondat în martie 1876).

Partidul se baza pe susținerea marilor proprietari de pământ, a burgheziei și a unor intelectuali. A fost condus de importante personalități ale vieții publice românești: Lascăr Catargiu, Titu Maiorescu, Petre P. Carp, iar în conducerea guvernelor îi regăsim pe Theodor Rosetti, Gheorghe Cantacuzino, Alexandru Marghiloman. Alte personalități importante au fost: Alexandru Lahovari, Constantin Garoflid. Partidul a trecut prin scindări repetate, grupările conduse de Take Ionescu și Nicolae Filipescu ducând la constituirea Partidului Conservator-Democrat. În primii ani de democrație interbelică, în mod surprinzător, Partidul Conservator părăsește scena politică definitiv.

spațiul rural, în special în rândul familiilor nevoiașе, lucru care nu se va reflecta în exprimarea lor privind participarea la viața publică. Nu funcționa libertatea, ci doar cei înstăriți participau la procesul electoral în baza sistemului cenșitar de vot, astfel clasele bogate dețineau întreaga putere, principiul egalității nefiind aplicat prin faptul că votul era controlat de un număr extrem de redus de persoane. Statul nu se consolidase ca garant al drepturilor cetățenilor, iar reprezentanții săi au amânat atât cât au putut orice schimbare în dreptul de a alege:

„Potrivit celor mai vechi date statistice (1883, când numărul electorilor crescuse ușor), în cele două colegii pentru Senat erau 2.355 și respectiv 4.524 de electori, marea lor majoritate fiind mari moșieri. O situație asemănătoare se regăsea în Camera Deputaților. În primele trei colegii erau 3.388, 4.814 și respectiv 15.382 de electori, în timp ce în al patrulea colegiu erau 12.657 delegați cu drept de vot direct, reprezentând 626.906 de alegători ce nu votau direct. Drept rezultat, cei 23.584 de electori ai colegiilor I, II și III, (moșieri, deținători ai unor proprietăți mijlocii și elemente ale clasei de mijloc de la orașe), trimiteau 118 deputați în Cameră, în timp ce colegiul IV(țărănimea), alegea doar 30. Principiul egalității în drepturi proclamat în Constituție era astfel grav compromis de către un sufragiu care nu era nici egal, nici direct”⁷.

În același timp are loc o centralizare administrativă, Guvernul exercitând un control de sus în jos, fiind reprezentat în teritoriu de prefecți. Consecința a fost controlul alegerilor. Aceasta însemna că unui partid de sorginte țărănească îi era aproape imposibil să se afirme, deoarece membrii săi nu puteau participa la procesul electoral, lucru valabil și pentru socialiștii care doreau să fie reprezentanții muncitorimii din orașe. Astfel guvernarea țării a fost asigurată doar de liberali și conservatori. Cu toate că sistemul politic și legislativ trebuia să fie stabil, țara a trecut permanent prin instabilitate politică, s-au produs sciziuni permanente în cadrul celor

⁷ Keith Hitchins, *România. 1866-1947*, Ediția a IV-a, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2013, p. 32.

două formațiuni. Încă de la începutul constituirii ca partide politice, liberalii și conservatorii au trecut printr-o serie de dezbinări, constituindu-se în grupări și facțiuni – moderate sau radicale –, în jurul diverselor personalități, fie că vorbim de Ion Brătianu, C.A. Rosetti, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Lascăr Catargiu, Take Ionescu. Facțiunea liberal radicală a lui C.A. Rosetti s-a rupt de primul ministru Brătianu din cauza unor probleme legate de extinderea sufragiului electoral, legea agrară, descentralizarea administrativă. Diferențele dintre cele două grupări, ulterior partide, erau semnificative, în special în privința dezvoltării agriculturii și industriei. Au fost zece guverne diferite doar în primii cinci ani ai noului sistem politic, șase dizolvări ale legislativului, iar guvernele erau de coaliție în lipsa unei majorități clare. Doar în ceea ce privește politica externă, ambele grupări au urmat cele două deziderate ale țării, respectiv securitatea și independența, printr-o politică prudentă și echilibrată. Liberalii apărau reformele lui Cuza, care, în opinia lor, trebuiau să ducă spre armonizarea și la omogenizarea claselor sociale. În ceea ce privește industrializarea țării, liberalii doreau o dezvoltare a acesteia ca în Occident, cu capital românesc, pe când conservatorii își doreau menținerea structurilor autohtone, progresul natural, fiind convinși că România va rămâne o țară agricolă⁸. Pe lângă celebrele discursuri ale liderilor conservatori privind menținerea specificității poporului român, s-au încheiat măsuri și legi importante privind satul românesc, cum au fost cele elaborate de Petre P. Carp privind descentralizarea comunală, care era un principiu de esență liberală.

În cele cinci guverne conservatoare care s-au derulat pe o perioadă de doar opt ani au trecut țara prin criza economică și financiară, într-un final apelând la credite din partea Germaniei. În toți acești ani, Partidul Conservator trece prin multe disidențe și creări de facțiuni⁹. Pe fondul acestor schimbări permanente, regele a

jucat un rol important, prin numirea primului ministru și a cabinetului, menținându-și astfel și un control politic propriu¹⁰.

Sigur că sistemul garanta anumite libertăți de exprimare, de asociere – erau separate puterile în stat – dar opinia publică dorea rezolvarea a două mari probleme, respectiv chestiunea țărănească și problema românilor din Transilvania, iar cele două partide nu au reușit în aceste deziderate naționale. Legea agrară de la 1864 nu a mulțumit categoriile defavorizate de țărani. În toată perioada care a urmat, atât liberalii cât și conservatorii au aprobat legi care să mulțumească țăranimea, fiind însă mai degrabă un răspuns la acțiunile acesteia decât o politică menită să adune și să rezolve problemele și care să fie una din bazele de dezvoltare a societății.

1.2. Evoluția regimului agrar în România secolului al XIX-lea

Ideile internaționaliste ale jumătății secolului al XIX-lea au pătruns și în România, unde se înregistrează apariția primelor formațiuni politice. Apariția comerțului de cereale impulsionează dispariția relațiilor feudale din agricultura românească. După pacea din 1828, comerțul și navigația pe Dunăre, au devenit libere, prețurile fiind acum stabilite de libera concurență. Se creează astfel condiții favorabile pentru creșterea producției agricole¹¹.

Nu există o dată certă prin care să putem spune că țăranismul, ca și curent politic, a debutat în plan social sau politic, însă ideile de bază, primele reacții ale societății în direcția respectivă le regăsim în jurul evenimentelor de la 1848. Tratatul de la Adrianopol din 1829, pe lângă stabilirea relațiilor politice și a frontierelor, a adus anumite libertăți ale comerțului. Principatele Române au beneficiat de avantaje economice, fiind scutite de la plata obligațiilor către Constantinopol, și au primit recunoașterea libertății comerțului.

⁸ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p.398.

⁹ Keith Hitchins, *România. 1866-1947*, Ediția a IV-a, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2013, p.121.

¹⁰ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p.396-397.

¹¹, Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, Ediție îngrijită, note și studiu introductiv de Z. Ornea, Editura Eminescu, București, 1987, p.71.